

Enerji Alanında Yapısal Problemler Büyüdü, 2018 Zam Yılı... 2017'DE ENERJİ KAMBURU BÜYÜDÜ

Elk. Müh. Hüseyin Önder
EMO Yönetim Kurulu Başkanı
huseyin.onder@emo.org.tr

Elektrik Mühendisleri Odası (EMO) elektrik enerjisinde faaliyet alanlarını oluşturan üretim, iletim ve dağıtım ayaklarını bir bütün olarak görüyor; enerji kaynaklarının ülkenin gerçek ihtiyaçlarından yola çıkarak verimli şekilde kullanılmasını esas alıyoruz. EMO ne kömürcü, ne nükleerci, ne rüzgarıcı, ne güneşçi, ne HES'dir.

Ne dağıtımının karını ne de üreticinin karına öncelik verir. Önceliğimiz kamu yararı doğrultusunda yurttaşlara, sanayiye ucuz, kesintisiz ve kaliteli enerji sunumunun sağlanmasıdır. Geçtiğimiz yıl, enerji alanı yaklaşık 20 yıldır serbestleştirme politikaları kapsamında yönetilmesinin getirdiği risklerin en çok görüldüğü dönem olarak öne çıkmaktadır. Riskin temelinde plansız yatırım, bakımsız bırakılan iletim hatları, kar güdüsünün temel olduğu piyasanın yarattığı açmazlar yatmaktadır.

Bu alandaki yapısal sorunlar çantacılar olarak tabir edilen lisans tüccarlığı başlamıştır. Her isteyene lisans verilerek, can suyu bile gözetilmeden hayata geçirilen HES yatırımları, bugün piyasa koşullarında üretim yapamaz noktaya gelmiştir. Lisans tüccarlığının yatırımlara engel olduğu endişesiyle, bu kez piyasanın aksaklığı karşısında kamunun devreye girmesi-

ne yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Serbestleşme ile alım garantilerinin, Hazine garantilerinin ortadan kaldırılacağı; özel sektörün ucuz, kaliteli ve kesintisiz elektrik hizmetini sunacağı yatırımları yapacağı iddiaları aradan geçen dönem içerisinde unutulmuştur. Önce nükleer santrallara ihalesiz yapılan uluslararası anlaşmalarla yüksek fiyatlar üzerinden alım garantisi verilmiştir. Ardından kömür santrallarına yıllık alım ihaleleri düzenlenerek alım garantisi sağlanmıştır. Şimdi de arz fazlası olduğu gerekçesiyle satış yapamayan santrallara kapasite mekanizmasıyla bir nevi alım garantisi sağlanmaya çalışılmaktadır. Özelleştirme öncesi kamu şirketlerine sağlanmayan kamu kaynağı kullanım olanağı, özel şirketlere sağlandığı bir dönemi yaşıyoruz. Kamu yararı anlayışından uzak olarak sermaye gruplarının günlük değişen taleplerini yerine getirmek için kamu kaynakları kullanılmaktadır.

Plansızlık, kamunun enerji alanında yatırım yapmasının yasaklandığı 2000'li yıllardaki arz açığı endişesi 2010'larda arz fazlası sorununa dönüşmüştür. Arz fazlası oluştuğuna ilişkin saptamalarımıza, 2 yıl önce kamunun elindeki santralların eski oldukları ve tam kapasite çalışmadıkları dolayısıyla güvenilir kurulu güç oluşturmadığı yanıtını verenler, bugün rahatlıkla arz fazlası oluştuğu-

nu söylemektedirler. Hatta arz fazlası ve piyasadaki düşük fiyatlar nedeniyle başta doğalgazdan elektrik üretenler olmak üzere batmakta olduklarını, piyasadan çekileceklerini, bu durumun gelecekte arz güvenliğini tehlikeye atacağını iddia etmektedirler.

Bu iddialarıyla da kapasite alım mekanizmasını 2018'de devreye sokmak için yol almaktadırlar. Serbest piyasa mantığına göre, şirketler piyasa dinamikleriyle verdikleri yatırım kararının sonuçlarına katlanmaları gerekir. Santrallara kapasitelerine göre, üretim yapıp satmasalar bile ödeme yapılmasını öngören bu mekanizma, yaklaşık 2 yıldır elektrik fiyatlarının artırılması için baskı yapan doğalgaz santrallarınca gündeme getirilmişse de kömürcü tercihlerini açıktan uygulamaya koyan siyasal iktidar kömür santrallarını da bu kapsama almıştır. Nükleer, kömür ve doğalgaz için bir şekilde alım garantisinin verildiği bu dönemde, yenilenebilir enerjiye verilen desteklerin son bulacağı da açıklanmıştır. Yenilenebilirde 2017'de geline nokta ise büyük ihalelerle tekeli bir anlayışa doğru yol alınmaktadır ki bu da yenilenebilirden beklenen umutların piyasa tekelsizliğiyle yok edileceğinin göstergesidir. Gelişmeler mucize olarak sunulan piyasanın kendi başına işlemediğini ortaya koyarken, 2018'de özel sektör

mülkiyetindeki yatırımlarının kamu tarafından daha açıktan fonlanacağını ortaya koymaktadır.

Arz Güvenliği Sorunları

Elektrik hizmetinin üretim ayağında gerçekleştirilen serbestleştirmenin ilk sonucu; olarak özel sektör santrallerinin devreye girmemesi nedeniyle 2006 yılında 13 ilimizi kapsayan 6 saate varan büyük elektrik kesintisi olmuştur. Şirketlerin taleplerini karşılamak üzere borsa sistemine geçilmiş, daha da büyük sorunların altyapısı hazırlanmıştır. Spot piyasada bir yanda doğalgazcı, bir yanda kömürcü, bir yanda yenilenebilir kaynaklara dayalı üreticilerin kapışmaları yaşanmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde iktidar-yandaş sermaye işbirliğiyle şirketlerin taleplerinin karşılanmaya çalışıldığı günü birlik bir enerji politikası uygulanmıştır. Dağıtım hizmetinin özelleştirilmesiyle enerjideki açmaz daha da büyümüştür. Dağıtımçıların kar savaşı içerisinde kamunun elinde kalan iletim sistemi ikinci plana atılmıştır. Sonuç tamamen hüsrandır. Üreticilerin fiyat kavgası; dağıtımçıların karı için ortada bırakılan iletim şebekesi; üretim, iletim ve dağıtımdaki plansız adımlar sonucunda 31 Mart 2015 tarihinde tüm ülke karanlığa gömülmüştür.

Enerjiye Yapısal Kriz Boyutlanıyor

Doğalgaz alanında dışalım, depolaması ve iç pazarda tüketimine ilişkin planlamanın rafa kaldırıldığı serbestleşmenin politikalarının uygulanmasıyla birlikte 2017'de elektrik alanında karşımıza çıkan arz güvenliği sorunu bu alan içinde büyümüştür. Doğalgaz krizleri, doğalgaz santralleri üzerinden elektrikte de arz güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir.

Geçtiğimiz kış BOTAŞ,

doğalgaz santrallerine verdiği doğalgazı kesmiş; ülkenin sanayi bölgelerinin yer aldığı İstanbul, Kocaeli gibi illerimize günlerce elektrik verilememiştir. Her kriz döneminde yaşandığı gibi borsada fiyatlar ani tırmanışa geçmiş, kilovat saat başına elektrik fiyatının 2 TL'ere dayandığı fahiş rakamlar oluşmuştur. Doğası gereği "kar" temeline dayanmakta olup; kamu yararına işlemekten uzak olan piyasaya 6 Ocak-1 Mart 2017 tarihleri arasında megavat saat başına 500 TL ile göstermelik bir tavan fiyat uygulaması getirilerek müdahale edilmeye çalışılmıştır. Sonuçta olan olmuş, sanayi kuruluşlarına elektrik verilememesi ülke ekonomisi için büyük kayıp yaratmıştır.

Bu yıl da BOTAŞ santrallara, ihtiyaçları olan doğalgazın yalnızca yüzde 40'ını sağlayacağını bildirmiş; geçen yıl Aralık ve Ocak aylarında yaşanan krizin ilk sinyalini vermiştir. EPDK tarafından BOTAŞ'ın yakıt kısıtı uyguladığı gaz santrallerinin toptancılarla anlaşmaları için tanınan 11 günlük süre, sorunun çözülememesi üzerine 18 Aralık 2017 tarihine uzatılmıştır. Elektrik üretiminde kullanılan doğalgazın satış fiyatına da yüzde 8 zam yapılmış; bu fiyatın kademeli olarak artırılacağı açıklanmıştır. Doğalgaz santralleri BOTAŞ'tan belirlenen sını-

rın üzerinde alım yapmak zorunda kırırlarsa daha da pahalıya gaz satılacak olup; bu zorlamayla serbest doğalgaz piyasası oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Elektrik alanındaki uygulamaların bir yandan yaşamsal öneme sahip olan enerjiye ulaşımı zorlaştırdığı ortadadır. Doğalgaz alanında piyasalaştırılmasıyla 2018'in pahalılaşmanın arttığı ve arz güvenliği sorunlarının "karanlığı" büyüttüğü bir dönem olması kaçınılmazdır. Yurttaşlar, pahalı elektrik ile karanlık arasında gidip gelen bu sarkacın siyasi iktidarın yaptığı müdahalelerle her çarpışın daha ağır darbeler almaktadır.

Aydınlatma Yükü Kamunun Sırtında

Serbest salınımda olduğu iddia edilen bu sarkacın ilk çarptığı nokta; elektriğin kamu hizmeti olduğunun en görünür yüzü olan sokak aydınlatmasıdır. Dağıtım şirketlerinin sokak aydınlatma bedellerini belediyelerden tahsil etmekte zorlanmaları üzerine bu yük doğrudan Hazine'nin üzerine yıkılmıştır. Hemen yeri gelmişken belirtelim; serbestleştirmenin içinde denetimin "d"si bile kurgulanmadığı için bu aydınlatma bedellerinin de Hazine'ye fahiş olarak faturalanmasına yol açılmıştır. Bunun üzerine aydınlatma yükümlülüğü Enerji Bakanlığı bütçesine alınmıştır. Tabii başlangıçta geçici olarak kurgulanan aydınlatma bedellerinin kamu üzerine yıkılması yolu da kalıcılaştırılmıştır. EMO'nun açtığı davalar sonucunda Anayasa ve yasalar kapsamında denetimin kamunun asli işi olduğu, bunun piyasalaştırılamayacağı ortaya çıkınca, bakanlık bünyesinde yetersiz de olsa dağıtım şirketlerine yönelik bir denetim birimi oluşturulması sağlanmıştır. Son olarak aydınlatma bedelleri dağıtım şirketlerini

fonlamanın yeni bir aracı haline getirilmiştir. Ocak 2017’de diğer tarifeler aynı kalırken kamunun ödeme yükümlülüğünde olduğu genel aydınlatma tarifesine yüzde 21.3 zam yapılmıştır.

Kayıp-Kaçak Bedeline Yasal Zırh

Sarkacın çarptığı ikinci nokta kayıp ve kaçak bedelleri olmuştur. Kayıp ve kaçığın düşürülmesi için yapıldığı iddia edilen özelleştirmelerin ardından kayıp ve kaçığa ilişkin hedefleri yükseltilerek dağıtım şirketlerine elektrik faturaları üzerinden kaynak aktarımı sağlanmıştır. Kayıp ve kaçığın sistemin işleyişinde olması ve bunun bir maliyet olarak görülebilmesi için yani teknik olarak kayıp ve kaçığa ilişkin bir sınırın olması gerekir. Bu olmadığına göre bunun bir maliyet unsuru olarak ele alınması da mümkün değildir. Kayıp ve kaçak bedellerinin toplumda yarattığı infialin ardından önce faturalardaki kayıp ve kaçak bedeli görünmez kılınmış, ardından tarifede “sadeleştirme” yaptıkları gerekçesiyle kayıp ve kaçak yükü tamamen gizlenmiştir. Geçtiğimiz yıl kayıp ve kaçığın faturalarla kullanıcılardan tahsil edilmesi için yasa düzenlemesi yapılmış; dava açılması ve açılan davalardan sonuç alınması da yasayla engellenmiştir.

Sarkacın vurduğu diğer bir noktada çiftçilerimiz yer almaktadır. Siyasal iktidar elektrik şirketleri adına tahsilatla çıkılmış, tarımsal sulama kaynaklı elektrik borcu olan çiftçilerin tarımsal destekleme parasına el koyup şirketlere aktarmıştır. Devlet hangi piyasa için böylesi bir kamu gücünü kullanmaktadır ve hangi yetkiye dayanarak kullanmaktadır? Kamunun değil, şirketlerin alacağı söz konusudur. Kamu alacağında bile yargı süreci işletilirken, bu uygulamanın yasalılığından, meşruluğundan

dan söz edilebilir mi?

Tarife Oyunları Otomatikleşti

Sarkacın çarptığı üçüncü noktada; elektrik tarifiyesi yer almaktadır. Ocak 2016’da tarifelerde yapılan karartma ile “dağıtım hizmeti, iletim, kayıp ve kaçak ile sayaç okuma” dağıtım bedeli adı altında toplanmıştır. Bu gizleme operasyonu, elektrikteki maliyetlere ilişkin hesaplama yapılmasını engelleyecek şekilde kamuoyundan bilgilerin saklanması sağlanmıştır. Böylece kalemler üzerinde yapılan oynamalarla kamudan, dağıtım şirketlerine yapılan aktarımları görünmez kılınmaya gayret edilmektedir.

Elektrik maliyetlerindeki düşüşler indirim olarak elektrik fiyatlarına asla yansıtılmadığını, mekanizmanın otomatik zam olarak işletildiğini görüyoruz. Seçim, Anayasa referandumları gibi elektrik fiyatlarını baskılamak istedikleri zamanlarda bile devlet bütçesine faturanın yıkılacağı uygulamalar yapılarak şirketler kollanmaya çalışılmıştır. Örneğin kayıp ve kaçığın hedefi doğrultusunda yıl yıl azalması gereken kayıp ve kaçak kaleminde yapılan indirim bu kez dağıtım bedeli içine giydirilerek yine halka fatura edilmiştir. Örneğin şirketlerin dağıtım hizmetiyle ilgisi olmayan harcamaları faturalara yansıtmaları sağlanmıştır. Örneğin kamunun toptan alım-satım şirketi olan TETAŞ fiyatları üzerinden şirketler fonlanmıştır. Son olarak Ocak 2017’de TETAŞ’ın satış fiyatları ikiye

ayrılmış, kayıp ve kaçak enerji tüketimleri için yapacağı satışlara farklı fiyat, aydınlatma için yapacağı satışlara farklı fiyat uygulaması başlatılmıştır. Devlet bütçesinden karşılanan aydınlatma için TETAŞ’ın satış fiyatı Ocak 2017’de yüzde 29.4 zamlanmıştır. Kayıp ve kaçak tüketimini karşılamak üzere yapılan elektrik satışlarında TETAŞ’ın uyguladığı fiyatta 1 Temmuz 2017’de indirime gidilmiş; faturalara yansıtılmadığı için olduğu gibi bu indirim dağıtım şirketlerine bırakılmıştır. Kamunun büyük hidroelektrik santrallerinden sağlanan ucuz üretim TETAŞ üzerinde, pahalı özel sektör santrallerinin elektrik fiyatlarını dengelemek için kullanılmaktadır. YİD ve Yİ’leri kapsayan uygulamaya, 2016-2017’de kömür santralleri de dahil edilmiştir. Geçen yıl piyasa takas fiyatı ağırlıklı ortalaması 14.83 kuruş iken TETAŞ kömür santrallerinden 2017 boyunca 18.5 kuruştan 18 milyar kilovat saat alım yapmak üzere ihale gerçekleştirmiştir.

TRT Payı Sorunu "Büyütülerek" Çözüldü

Geçtiğimiz yıl en çok tartışılan konulardan birini meşruluğu kalmamış olan TRT payı oluşturmuştur. Kamu yayıncılığı yapmadığı açık olan TRT için elektrik faturaları üzerinden kesintinin haklı bir gerekçesi bulunmamaktadır. Burada da bir çifte standart işletilmiş, sanayiciler için TRT payı, üretim reform paketi olarak getirilen

bir yasa düzenlemesiyle 1 Temmuz 2017’den itibaren kaldırılırken konutların faturalarından halen tahsil edilmektedir. AKP iktidarı, bu adımda da özel sektörün enerji maliyetlerine ilişkin yakınmasını, enerji şirketlerinin karına dokunmadan kamu kaynağından vazgeçerek çözmeyi tercih

etmiştir. TRT'nin gelirinde ortaya çıkan düşüş ise cep telefonu ve bilgisayarlara uygulan TRT bandrolü bedeli üzerinden yine yurttaşlar üzerinden giderilmiştir.

Özetleyecek olursak serbest işlediği iddia edilen piyasanın her dara düştüğü noktada, yurttaşlar hariç olmak üzere sermaye gruplarından hangisi kim daha çok bağıryorsa o kesimi tatmin etmek üzere kamu kaynaklarının kullanıldığı, benzersiz bir sisteme dönüştürülmüştür. Yaz saati uygulamasının kalıcılaştırılmasında olduğu gibi hukukla ve yurttaşlarla inatlaşma halinde neo-liberal enerji politikaları sürdürülmektedir. Metodolojisi ve veri setleri tartışmalı, ne olduğu bile açıklanmayan bir rapora dayanılarak saat değişikliğiyle tasarruf olduğu edilmektedir. Resmi enerji verileri, yaz saatinin kalıcılaştırıldığı dönemde; yüzde 6'lık bir tüketim artış yaşandığını göstermektedir. Bu artışı ne sanayi üretimi, ne büyüme rakamları ne de iklimsel koşullar açıklayabilmektedir.

İşte bu tüketim artışı, arz fazlası olduğu dönemde piyasaya can suyu yapılmış; 2017'nin şirketler açısından sorunsuz atlatılmasına yardımcı olunmuştur.

2018'de "Enerji Yoksulluğu" Tartışılacak

Şüphesiz 2018'de de piyasanın sarkacı salınmaya devam edecektir. BOTAŞ'ın santrallara satacağı doğal gaz yaptığı yüzde 8'lik zam, elektrik dağıtım şirketlerinin kredi borçları ve kur nedeniyle mali krizde olmaları, yeni yılda başlatılması planlanan kapasite alım mekanizmasının faturalara zam olarak yansması beklenmektedir. Her 3 ayda bir belirlenen elektrik tarifesine gerçekleştirilecek zamlarla, 2018'in zam yılı olarak anılması kaçınılmaz hale getirecektir. Serbestleştirilme ve özelleştirilmesi çalışmalarına "Varlıkların verimli işletilmesi, maliyetlerin düşürülmesi. Elektrik enerjisi arz güvenliğinin sağlanması ve arz kalitesinin artırılması. Kayıp/kaçakta azaltma sağlanması.

Yenileme ve genişleme yatırımlarının özel sektör tarafından yapılması. Rekabet sonucu sağlanan faydaların tüketicilere yansıtılması" şeklinde sunulan gerekçelerin tamamı açısından 2017 sorunlu bir yıl olmuştur. Temel insan haklarından biri olarak kabul edilen elektrik enerjisinin erişimin maliyeti artarken, kesinti ve kalite sorunları büyüyerek devam etmiştir. Genel ekonomi için yük haline gelen enerji maliyetleri, cari açığı da büyütürken, sanayi için uluslararası rekabet sorunlarını artırmaktadır. Enerji maliyetlerinin işçilik giderleri düşürülerek dengelenmesine dayalı bu ekonomik model orta ve uzun vadede sürdürülebilir değildir. 2018'in "enerji yoksulluğu" ya da "enerji kaynaklı yoksulluk" kavramları özelleştirme çalışmalarına destek vermiş çevreler tarafından da tartışıldığı, enerjinin kamu yararına, siyasi ve ticari baskılardan uzak özerk bir yapı tarafından yönetilmesi gerektiğinin dillendirildiği bir dönüm noktası olmasını bekliyoruz.